

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

2024

No 2

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Elektron nashr. 598 sahifa.

E'lon qilishga 2024-yil 29-fevralda ruxsat etildi.

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, t.f.d., prof., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati
Axmedov Sayfullo Normatovich i.f.n., professor, MIM akademiyasi rektori
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU YoMMMIB birinchi prorektori
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., "O'IRIAM" ilmiy tadqiqot markazi direktori – prorektor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TMI professori
Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU professori
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori
Axmedov Ikrom Akramovich, i.f.d. TDIU professori
Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., profesor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, i.f.d., TDIU professori
Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori
Musyeva Shoira Azimovna, SamDu IS instituti professori
Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d., "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d., TAQU katta o'qituvchisi
Xalikov Suyun Ravshanovich, i. f. n., TDAU dotsenti
Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti
Fayziyev Oybek Raximovich, i.f.f.d. (PhD), Alfraganus universiteti dotsenti
Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU mustaqil tadqiqotchisi
Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti bo'limi boshlig'i
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, i.f.d., TMI dotsenti
Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

MUNDARIJA

Ilm-fanga baxshida umr Baxtiyor Islamov	8
Kichik biznesni rivojlantirishda “yashil” iqtisodiyotni keng tatbiq qilishning ahamiyati Gulnora Abdurahmonova Kalandarovna, Sanjar Baxodirovich G’oipnazarov	10
Brand Capital as a Determinant of Institutional Prestige and Student Choice in the Higher Education System ... Zufarova Nozima Gulamiddinovna	16
Inson va atrof-muhit dialektikasi: nomutanosiblik ko’rsatkichlari va ekologik muammolar Butaboyev Maxammadjon Tuychiyevich, Maxmudov Nosir Maxmudovich	24
Yashil budjetlashtirish va uni O’zbekistonda joriy etish istiqbollari Meyliev Obid Raxmatullayevich, Gofurova Kamola Xayrulla qizi	30
Iqtisodiyotda ta’lim va fan integratsiyasining asosiy yo’nalishlari Yormatov Ilmidin Toshmatovich	35
Transport vositalari va yo’llar turizm transport infratuzilmasini rivojlantirishning muhim omilidir Agzamov Shaxboz Akmalovich	39
Bank xizmatlarini raqamlashtirish orqali samaradorligini oshirish A. X. Salamov	44
Biznes-reja baliqchilik xo’jaligi rivojlanishi uchun asos sifatida Dosmurotova Shaxista Kengashovna	48
Mamlakatning investitsiyaviy jozibadorligi va uning lizing munosabatlari rivojlanishi bilan bog’liqligi Axmediyeva Aliya Toxtarovna	55
Turizmni rivojlantirish imkoniyatlari Ziyadullayev Ilhom Narkabilovich	63
Tijorat banklari depozit operatsiyalari samaradorligini oshirish muammolari va ularni bartaraf etish yo’llari Shamsiyev Nodir Muratovich	67
Hududlarni rivojlantirishda xorijiy investitsiyalarning samaradorligini oshirish masalalari Shagazatov Oybek bahodirovich	72
Hududlar biznes muhitini rivojlantirish va samarali boshqarish yo’nalishlari Davlatov Sanjar Abdimannonovich	76
Ijtimoiy rivojlanish xulq-atvor paradigmasida yoshlarning tadbirkorlik faoliyatini tartibga solishning nazariy asoslari Mirzatov Baxtiyor Toxirovich	80
Korxonalar innovatsion faoliyatida raqamli transformsiyaning muhim yo’nalishlari Yuldasheva Kamola Miraliyevna	84
O’zbekistonda agroturizmni rivojlantirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish (Buxoro viloyati misolida) Yoriyeva Farangiz Murodillayevna	89
Innovatsion tadbirkorlik muhitini kompleks baholashda xalqaro tashkilotlar tajribasi Nazarova Umida Avazovna	94
Turizm faoliyatini davlat tomonidan tartibga solish samaradorligini oshirishning ayrim usullari Mirzaxodjayev Alisher Botirovich	98
Globallashtirish sharoitida transchegaraviy suv resurslardan samarali foydalanishni boshqirish Mirzayev Musurmon Umidullayevich	103
Surxondaro viloyati iqtisodiyotida kichik biznes va tadbirkorlikning o’rni va ahamiyati Fayziyeva Aziza Azamat qizi	108
Ta’lim muassasalarida xarajatlarni moliyaviy nazorat etishning samaradorligi tahlili Eshonqulov Davlatjon Rajabboyevich	113
Ta’minot zanjirini boshqarishda transport logistikasi usullarini takomillashtirish Zoxidova Nazokat Berdimurot qizi	119
Blokcheyn texnologiyasida xavfsizlik masalalari Mamadiyarov Zokir Toshtemirovich	123
Развитие цифровой трансформации банковского сектора Республики Узбекистан Абдурахманова Матлуба Махамадаминовна	129

Asosiy fondlarni hisoblash va baholash usullarini takomillashtirish istiqbollari.....	135
Rixsimbayev Odiljon Qobiljonovich	
Marketingda tovar harakati tizimini optimallashtirish va modellashtirish	141
Sherzod Xolmurodovich Pardayev, Kamola Abdujabborovna Pardayeva	
Iqtisodiy rivojlanish uchun strategik taqsimlash strategiyalari:	
Investitsion Fond Portfellarning qiyosiy tahlili.....	148
Sultonboeva Munira bahodirovna	
Soliq munosabatlarining ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati: ilmiy-nazariy qarashlar.....	154
Axrorov Zarif Oripovich, Saidmurodov Feruz Sodiqjon o'g'li	
Взаимосвязь инвестиционной стратегии с оценкой эффективности инвестиционного проекта	159
С. С. Алиева, А. Назаров	
Erkin iqtisodiy zonalarning faoliyati va boshqaruv mexanizmini takomillashtirish.....	167
Sheraliyeva Saida Azatovna	
Xizmat safari xarajatlari hisobining huquqiy asoslari	170
Ergashev Sarvar Xudoynazarovich	
Инклюзивное образование и его особенности.....	175
Зайнутдинова Умида Джалоловна	
Jismoniy shaxslarning mol-mulk va yer soliqlarini hisoblash va undirish samaradorligini oshirish yo'llari.....	179
Qurbonov Muxiddin Abdullayevich	
Mamlakatda soliq qarzdorligi vujudga kelishining asosiy sabablari va ularni qisqartirish yo'llari.....	184
Hakimov Ulug'bek Furqat o'g'li	
Mulk qiymatini baholash tushunchasi, baholash obyektlari, baholanadigan qiymat turlari.....	188
Izbosarov Boburjon Bahriddinovich, Yoqubboyev Ilhomjon G'ulomjon o'g'li	
O'zbekistonda sug'urta xizmatlarining zamonaviy transformatsiyasi.....	193
G. Adilova	
Biznes subyektlarida samaradorlik masalalarini o'yinlar nazariyasi usuli bilan baholash.....	197
Mardiyev Nurali	
Yengil sanoatda "lean production" konsepsiyasini tatbiq etishning amaliy jihatlar.....	203
Yaxyayeva Inobat Karimovna	
Soliq salohiyatini baholash usullari va ularning tadbirkorlik subyektlari faoliyatiga ta'siri tahlili	207
Borotov Sharofiddin Jumaqul o'g'li	
Ko'chmas mulk bozorini baholashning institutsional asoslari	213
Ishonqulov Nizamjon Fayzullayevich	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida turizm xizmatlarini rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari.....	221
Amriyeva Shaxzoda Shuxratovna	
O'zbekistonning bank-moliya tizimi hamda unda Islom moliyasi	
instrumentlarini jalb etishdagi joriy tendensiyalar	226
Eshimov Alisher Dasmurodovich	
Tashqi savdoda notarif usullarni qo'llashning iqtisodiy oqibatlarini aniqlash	
metodologiyasi (rivojlangan davlatlar tajribasi).....	234
Norqobilov Akobir Iso o'g'li	
Reklama xizmatlari va uning subyektlar samaradorligini oshirishdagi imkoniyatlari.....	240
Rabbimov Elbek Abdulloyevich	
Ijtimoiy siyosatni amalga oshirishda sog'liqni saqlash tizimini moliyalashtirish asoslari	245
Imonqulov Nuriddin Qo'shmon o'g'li	
Tijorat banklari biznes ekotizimini rivojlantirishning nazariy asoslari.....	250
Shoymardonov Orziqul Jo'ra o'g'li	
Majburiy tibbiy sug'urtaning vujudga kelishi va o'ziga xos xususiyatlari.....	256
Kenjayev Soxib Sayfiyevich	
O'zbekiston Respublikasida zamonaviy soliq ma'murchiligini joriy etish orqali budjet-soliq siyosati	
samaradorligini yanada oshirish.....	260
Yuldasheva Shaxnoza Xojiakbar qizi	
Jahon iqtisodiyotining barqaror rivojlanishida derivativlar bozorining roli	266
Shokirov Mirkamol Mirolim o'g'li	
Boshqaruv hisobida mas'uliyat markazlarini tashkil etish masalalari.....	274
Sobirov Otabek Olimjonovich	

Davlat moliyasini boshqarishda moliyaviy nazorat usullaridan samarali foydalanish yo'llari	277
Kultayev Farxod Shavkatovich	
Tijorat banklari foydasi va rentabilik ko'rsatkichlariga ta'sir etuvchi omillar tahlilini takomillashtirish	281
Normo'minov Temurbek Sheraliyevich	
O'zbekiston Respublikasida tijorat banklari aktivlar sifatini oshirish yo'llari	284
To'ychiyev Otabek Shamshiyevich	
Venchur kapitalining mohiyati va O'zbekistonda venchur tizimini rivojlantirishning institutsional asoslari.....	288
Tadjibayeva Nigora Gulomjonovna	
Innovatsiyalar: zamonaviy iqtisodiyot uchun innovatsion faoliyatni qo'llab-quvvatlash zarurati.....	293
Malikova Dilrabo Muminovna, Tursunov Jahongir Ulug'bek o'g'li	
Budjet daromadlarining shakllanishida egri soliqlarning ta'sirini ko'p omilli ekonometrik modellashtrishda tahlil qilish.....	297
Abdunazarova Shahnoza Norqo'chqor qizi	
Aksiyadorlik jamiyatlarida investitsion jozibadorlikni oshirish yo'llari	302
Abdullayev Boburjon Akbaraliyevich	
Barcha tadbirkorlik subyektlariga teng raqobat sharoitini yaratishda soliq imtiyozlarining o'rni	306
Akbarov Akmalxon Akrom o'g'li	
Hisob siyosati va unda biologik aktivlar hisobini yoritib berish tartibini takomillashtirish	310
Mirzayeva Nargiza Batirovna	
Talabalarning oilali bo'lishiga ta'sir etuvchi omillarga iqtisodiy baholashda yangicha yondashuv.....	314
O. U. Shomurodov, A. A. Suyarov, Z. U. Uroqov, J. S. Urazov, A. T. Ablahatov	
Ways to Use the Experience of Foreign Countries in Creating a Beneficial Business Environment for Entrepreneurship And Improving Taxation	319
Mukhlisa Ikramova	
Aholi turmush darajasini oshirishda moliyaviy savodxonlikning o'rni va iqtisodiy rivojlanishga ta'siri	325
Yusupov Muhammadali Soxib o'g'li, J.D. Xojiyev	
Temir yo'l sanoat korxonalarida ijtimoiy-mehnat munosabatlarini boshqarish bo'yicha xorijiy tajriba.....	329
Kadirova Sharofat Amonovna	
Механизм внедрения аутсорсинговой деятельности в АО “Ўзтемирйўлийўловчи”	332
Н. Э. Кахарава	
Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni yanada rivojlantirish investitsiyalarni jalb qilishda xorijiy mamlakatlar tajribasi	337
Sharipov Bobur Anvar o'g'li	
“STEKLOPLASTIK” MJCHning bozordagi strategik holatini tahlil qilish	342
Musyeva Shoira Azimovna	
Agrar sektorda ekologik toza mahsulotlarni ishlab chiqarishning nazariy masalalari	348
M. Sh. Nazarova, Z. S. Kazakova	
Methodological Foundations of Bank Lending and Classification of Factors Affecting the Features of Obtaining Loans.....	353
Raxmanova Laylo bahodirovna, A. Karimova	
Agrosanoat klasterlarda tovar-moddiy zaxiralar samaradorligini KPI orqali baholash uslubiyati.....	357
Toshpo'latov Azizbek Shermuxamadovich	
Faol tadbirkorlar faoliyatida kambag'al oilalarni iqtisodiy-ijtimoiy holatini yaxshilash imkoniyatlari.....	362
Salamov Ibrohim, Nazarova Maryam Sharifovna, Kazakova Zulayxo Saloxiddinovna, Jonibekov Faxriddin Beknazarovich, Kudratov Rizo Turdibayevich, Ulmasova Oygul Baxtiyorovna, Xamdamova Nasiba Ablakulovna, Xudayberdiyeva Ma'rifat Umarovna	
Xo'jalik yurituvchi subyektlar strategiyasi tahlilining o'ziga xos xususiyatlari	369
Tursunova Shaxnoza Farxod qizi	
Процессы цифровизации АО “Hududgazta'minot”	373
Хусанов Кахрамон Нишонович	
O'zbekistonda aholi turmush darajasini oshirish yo'llari.....	378
Abdullayeva Madina Kamilovna, Eldorbekov G'ofurbek Iskandarbek o'g'li	
Aholi farovonligini oshirishda tadbirkorlik subyektlari uchun kredit tizimini takomillashtirish mexanizmi.....	381
Bobayev Isroiljon Abdinabiyeich	
Mamlakatga jalb qilingan xorijiy kapitalning tovarlar va xizmatlar importi salohiyatiga ta'sirini ekonometrik modellar bilan baholash.....	386
Saydullayev Azamat Jo'raqul o'g'li	

O'zbekistonda bank xizmatlari raqobatbardoshligini baholash mazmuni va o'ziga xos xususiyatlari.....	394
Sh. Madraimov	
Kapital bozorida sug'urta kompaniyalar institutsional investor sifatida	397
Xasanova Lola Mamasharifovna	
Yangi O'zbekiston strategiyasida institutsional islohotlarni yanada chuqurlashtirish va ko'p funksiyali raqamlashtirishning ilmiy asoslari	400
B. B. Berkinov	
O'zbekiston Respublikasi tijorat banklari orqali jinoiy yo'l bilan olingan daromadlarni legallashtirish mexanizmlari.....	409
G'afurov Umidjon Bahodir o'g'li	
Rivojlangan mamlakatlarda keksa fuqarolarning bandligini oshirish kam ta'minlangan aholi qatlamini qo'llab-quvvatlash usuli sifatida (Yaponiya tajribasi misolida).....	413
Karimov Bekzodjon Ilxomovich	
Tashqi savdoni oshirishda boj-tarif siyosatini takomillashtirish mexanizmlari	420
Pardayev Ilhomjon G'ulomjon o'g'li	
Финансы или корпоративные финансы	426
Уринов Бобур Насиллоевич	
In Ensuring Economic Development in the Country Green Economy and its Features	432
Akhunova Shakhistakhon Nomonjanovna, Abdusattorova Mokhirabonu Abdugoppor kizi	
Tijorat banklarining investitsiya faoliyatini rivojlantirish yo'nalishlari	437
Jo'rayev O'ktam Panji o'g'li	
Сокращение уровня бедности в Узбекистане.....	443
Амирджанова Ситора Суннат кизи	
Paxtachilik sohasida ishlab chiqarish jarayonlari samaradorligini oshirishning innovatsion yechimlari va uning foydaga ta'sirini baholash	448
S. B. Inoyatov	
Tijorat banklarida muammoli kreditlar bilan ishlash amaliyotidagi muammolar va ularni barataraf etish yo'llari	453
Maxmudov Rahimjon Hamid o'g'li	
Mahalliy budjet daromadlarining nazariy va ilmiy asoslari	460
O'lokulova Feruza Mansurovna	
Kambag'allikni qisqartirish – aholi turmush farovonligini ta'minlashning muhim omili	463
Usmanov Baxodir Baxtiyorovich	
Raqamli marketingni rivojlantirish zaruriyati	469
Xalmuxamedova Zebaxon Babaxanovna	
Tijorat banklari o'rtasidagi raqobatni rivojlantirish orqali fond bozorida aksiyalar narxini barqarorligini ta'minlash istiqbollari	473
M. Yuldosheva	
Konchilik sanoati korxonalarida innovatsion faoliyatni rivojlantirish mexanizmlarining ilmiy-nazariy asoslari	480
Kurbanova Mehriniso Nematjanovna	
O'zbekistonda banklar moliyaviy xizmatlari va ular sifatining amaldagi holati tahlili	487
Mirzayev Mirza Abdullayevich	
Oliy ta'lim muassasalarining iqtisodiy samaradorlikning raqobatbardoshligini institutsional tahlil qilish mexanizmi.....	492
Saydullayeva Saodat Abdumajidovna	
Integrasiya sharoitida to'qimachilik sanoatining rivojlanishi	499
Ziyayeva Muhtasar Mansurdjanovna	
Auditorlik tekshiruvini tashkil etish va o'tkazish jarayonlarini takomillashtirish	503
Karamatova Noiba Husnitdinovna	
Davlatning iqtisodiy xavfsizligini ta'minlashning nazariy jihatlarini	510
Mamatov Mamajan Axmadjonovich	
Экономическое сознание и экономическое мышление: теоретический анализ.....	517
Пардаев Мамаюнус Каршибаевич, Мухаммедов Мурод Мухаммедович	
O'zbekiston respublikasi tijorat banklari tomonidan qurilish korxonalarini kreditlashni takomillashtirish yo'llari	522
Sultanov Baxram Begdullayevich	

Роль искусственного интеллекта в современных технологиях медиаобразования в высших учебных заведениях.....	526
Самигова Гуландом Абдужаббаровна	
Talabalarga moliyaviy yordam dasturlari va ularning ta'lim sifatiga ta'siri	534
Mirzayeva Muhlisa Ubaydullo qizi	
Mintaqaviy investitsion jozibadorlik va investitsion siyosat: nazariy talqin	539
Muminov Akmal Tulkunovich	
Mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotida oliy ta'lim tizimining ta'siri	543
Nasimov Adiz Azamat o'g'li, Baxtiyorova Jasmina Jasurovna, Axrorov Zarif Oripovich	
Respublikada fermer xo'jaliklarga xizmat ko'rsatishni rivojlantirish va agroxizmatlar bozorini davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash imkoniyatlari	548
Shukurov Ilxom Safarboyevich	
Turli mamlakatlarda oliy ta'limni moliyalashtirish yo'llari	555
Umarova Moxigul Maxmayunus qizi	
Dehqonchilikni innovatsion asosda rivojlantirishning xorijiy tajribasi	560
Yuldashev G'iyos Turabekovich	
Tijorat bank xizmat turlarini islomiy bank xizmatlari orqali rivojlantirish istiqbollari	564
Bayjanova Gozsal Sarsengaliyevna	
Qishloq xo'jaligi mahsulotini baholash va hisobga olishning uslubiy jihatlarini takomillashtirish	570
Boltayev Abror Sayitmuradovich	
Секреты интересного урока в начальной школе	577
Гараева Олеся Владимировна	
Iqtisodiyotni barqaror rivojlanishda yashil iqtisodiyotning o'rni	580
Ibragimova Gulchehra Toxirovna	
Mahsulot va xizmatlarni raqamli transformatsiyasini amalga oshirish algoritmi	584
Kucharov Abrorjon Sobirjanovich, Bobojonov Azizjon Babaxanovich, Abdurakhmonov Abdumalik Abdurashidovich	
O'zbekiston Respublikasining soliq tizimi mamlakatda yashirin iqtisodiyot ulushini qisqartirish vositasi sifatida	591
Nabiyev Feruz Nurmurodovich	

TIJORAT BANKLARI DEPOZIT OPERATSIYALARI SAMARADORLIGINI OSHIRISH MUAMMOLARI VA ULARNI BARTARAF ETISH YO‘LLARI

Shamsiyev Nodir Muratovich

TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada depozit operatsiyalari samaradorligini oshirish tijorat banklari uchun barqarorlik va raqobatbardoshlikni ta'minlashning asosiy vazifasi hisoblanishi, depozit operatsiyalari samaradorligini oshirishda banklar duch kelishi mumkin bo'lgan asosiy muammolarni o'rganishdan iborat.

Kalit so'zlar: tijorat bank, depozit operatsiyalari, startap, depozit bozori, risklar.

Abstract: In this article, improving the efficiency of deposit operations is considered as the main task of ensuring the stability and competitiveness of commercial banks, the main problems that banks may face when improving the efficiency of deposit operations are studied.

Key words: commercial banking, deposit operations, startup, deposit market, risks.

Аннотация: В данной статье повышение эффективности депозитных операций следует рассматривать как основную задачу обеспечения стабильности и конкурентоспособности коммерческих банков, изучить основные проблемы, с которыми банки могут столкнуться при повышении эффективности депозитных операций.

Ключевые слова: коммерческий банкинг, депозитные операции, стартап, рынок депозитов, риски.

KIRISH

Xalqaro va mahalliy bank amaliyotida tijorat banklari moliyaviy barqarorligidan nafaqat tijorat banklari, balki Markaziy banklar ham kuchli va tabiiy jihatdan manfaaddordirlar. Biroq keyingi yillarda xalqaro moliya institutlarida har 5-10-yilda ro'y beradigan moliyaviy-iqtisodiy inqirozlar dunyoning barcha mamlakatlari banklari moliyaviy munosabatlarida qator muammolarni keltirib chiqarmoqda. Xususan, "dunyo miqyosida global moliyaviy inqirozdan oldin, 93 mamlakatda chorak asr mobaynida moliyaviy muassasalarda 117 marta tizimli va 50 dan ortiq jiddiy moliyaviy muammolar yuz bergan" ^[1]. Mazkur inqiroz holatlari milliy va xalqaro darajada tijorat banklari moliyaviy barqarorligini ta'minlash, ularning resurs salohiyatini yanada mustahkamlash yuzasidan aniq talablar qo'yishni taqozo etadi.

Dunyoning rivojlangan mamlakatlari Markaziy banklari, yirik tijorat banklari, Bazel qo'mitasi, Xalqaro valyuta jamg'armasi kabi qator moliya muassasalari tomonidan tijorat banklari depozit operatsiyalari samaradorligini oshirishga qaratilgan ilmiy tadqiqotlar amalga oshirilmoqda. Mazkur ilmiy tadqiqot ishlarida tijorat banklari moliyaviy resurslari manbalari, moliya bozori instrumentlari, depozitlarni barqaror manbalar hisobidan shakllantirish masalalari ochib berilgan. Biroq tadqiqotlarda tijorat banklarida muddatli depozitlarni jalb qilish va hajmini oshirish, omonatchilarga to'lanadigan foiz to'lovlarining "jalb qiluvchanlik" darajasi zaifligi, banklarning resurslari tarkibida va mamlakat YAIMga nisbatan depozitlar ulushining pastligi kabi masalalar yetarlicha yoritib berilmagan. Xususan, tijorat banklari depozit bazasi mustahkamligini ta'minlashda aholi qo'lidagi vaqtinchalik bo'sh pul mablag'larini banklarga to'liq jalb qilish, muddatli depozitlarning asosiy summasi va ularga hisoblangan foizlarni to'liq va o'z vaqtida qaytarish bilan bog'liq masalalar dolzarbligini saqlab turibdi. Bularning barchasi tijorat banklari depozit operatsiyalari samaradorligini oshirishga qaratilgan ilmiy tadqiqotlar olib borishni talab etadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yildagi PF-158-son O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, Bank tizimi islohotlarini jadallashtirish bank xizmatlari bozori hajmini oshirish va sohada raqobatni rivojlantirish asosida Bank va moliya tizimida yillik kreditlash hajmini 40 milliard dollarga yetkazish, bank omonatlarini hajmini 4 barobarga oshirish taraqqiyot strategiyasida va boshqa ushbu sohadagi normativ-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirish zarur.

ADABIYOT SHARHI

Xorijlik iqtisodchi olimlar Ye.F. Jukova va N.D. Eriashvililar fikricha, ko'plab banklarda qarz mablag'larining asosiy qismi – depozitlar (omonatlar) hisoblanadi. Bank amaliyotida “depozit” atamasi birinchidan, jismoniy va yuridik shaxslar tomonidan bank depozit shartnomasida qayd etilgan muayyan shartlar asosida bankka qo'yilgan mablag'lar, ikkinchidan, bankdagi omonat egalarining pul talablarini tasdiqlovchi bank kitoblariga kiritilgan yozuvlaridir [2].

N.M. Rozanovanning fikriga ko'ra, “Depozitlar yoki omonatlar bank majburiyatlarining katta qismini tashkil etadi. Depozitlar aholi va firmalarning pul mablag'lari sifatida tushuniladi, ular muayyan sharoitlarda va muayyan davrda bank hisob raqamiga o'tkaziladi” [3].

Taniqli xorijlik iqtisodchi olimlardan O.I. Lavrushin va N.I. Valensevalarning fikricha: “dunyo bank amaliyotida depozit deganda pul yoki qimmat baho qog'oz ko'rinishida bank va boshqa moliyaviy tashkilotlarga saqlash uchun topshirilgan mablag'lar tushuniladi” [4].

Xususan, xorijlik iqtisodchi olimlardan biri V.L. Kireevning fikriga ko'ra: “depozit – bu mablag' egasi tomonidan bankka saqlash uchun topshirgan va shartlariga ko'ra alohida hisobvaraqda saqlanadigan mablag'dir” [5].

Xorijlik taniqli iqtisodchi olimlardan biri E.F. Jukovning fikricha, “depozit – bu mijoz tomonidan saqlash muddati va rasmiylashtirish shartlaridan qat'iy nazar bank tasarrufiga topshirilgan pul mablag'laridir” [6].

Sh.Sh. Saipnazarov o'z tadqiqotlarida banklararo raqobatni shakllantirishning konseptual asoslariga to'xtalib o'tgan. Xususan, bank xizmatlari bozorida resurslarni jalb etish, mablag'larni joylashtirish va boshqa barcha bank xizmat turlarini amalga oshirish jarayonida yuzaga keladigan iqtisodiy munosabatlarni banklararo raqobatning asosi sifatida ko'rsatib o'tgan [7]. Demak, tijorat banklari depozit operatsiyalarining nazariy va amaliy jihatlarini to'liq o'rganish, tahlil etish va undan tegishli xulosalar chiqarish banklarning barqarorligiga ta'sir etuvchi muhim omil bo'lib hisoblanadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Maqolada tijorat banklarining depozit operatsiyalari, bank xizmatlari va mahsulotlari ta'sirchanligini baholash hamda statistik usullardan foydalanilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR MUHOKAMASI

Bank resurslari tarkibida aholining omonat qo'yilmalari muhim ahamiyat kasb etadi. Ular to'liq summada yoki taqsimlab qo'yilishi va berilishi mumkin. Omonatchi va bank o'rtasidagi mablag' qo'yish bilan bog'liq munosabat omonat daftarchasini berish bilan tasdiqlanadi. Banklar to'lovchilik asosida turli maqsadli qo'yilmalarni, muddatli yoki talab qilish hamda olish mumkin bo'lgan jamg'armalarni qabul qiladilar.

Iqtisodiy tarkibi bo'yicha depozitlarni uch guruhga bo'lish mumkin:

1. Muddatli depozitlar;
2. Talab qilib olinguncha depozitlar;
3. Jamg'arma depozitlar;

Bu guruhlarning har biri o'ziga xos xususiyatlari bo'yicha tasniflanadi.

1-jadval: Depozit turlarining tavsiflanishi [8]

Depozitlar		
Muddatli depozitlar	Talab qilib olinguncha	Jamg'arma depozitlar
3 oygacha	LORO	Muddatli
	Kontokorrent	Muddatli (qo'shimcha qo'yilmalar bilan)
3–6 oygacha	Overdraft	Shartli
6–9 oygacha		Shaxsiy talab qilib olinguncha
9–12 oygacha	NOSTRO	Talab qilib olinguncha
		Joriy hisob raqamda

Muddatli depozitlar o'zlarining muddatlariga bog'liq ravishda quyidagicha tasniflanadi:

- 3 oygacha bo'lgan muddatli depozitlar;
- 3 oydan 6 oygacha muddatli depozitlar;
- 6 oydan 9 oygacha muddatli depozitlar;
- 9 oydan 12 oygacha muddatli depozitlar;

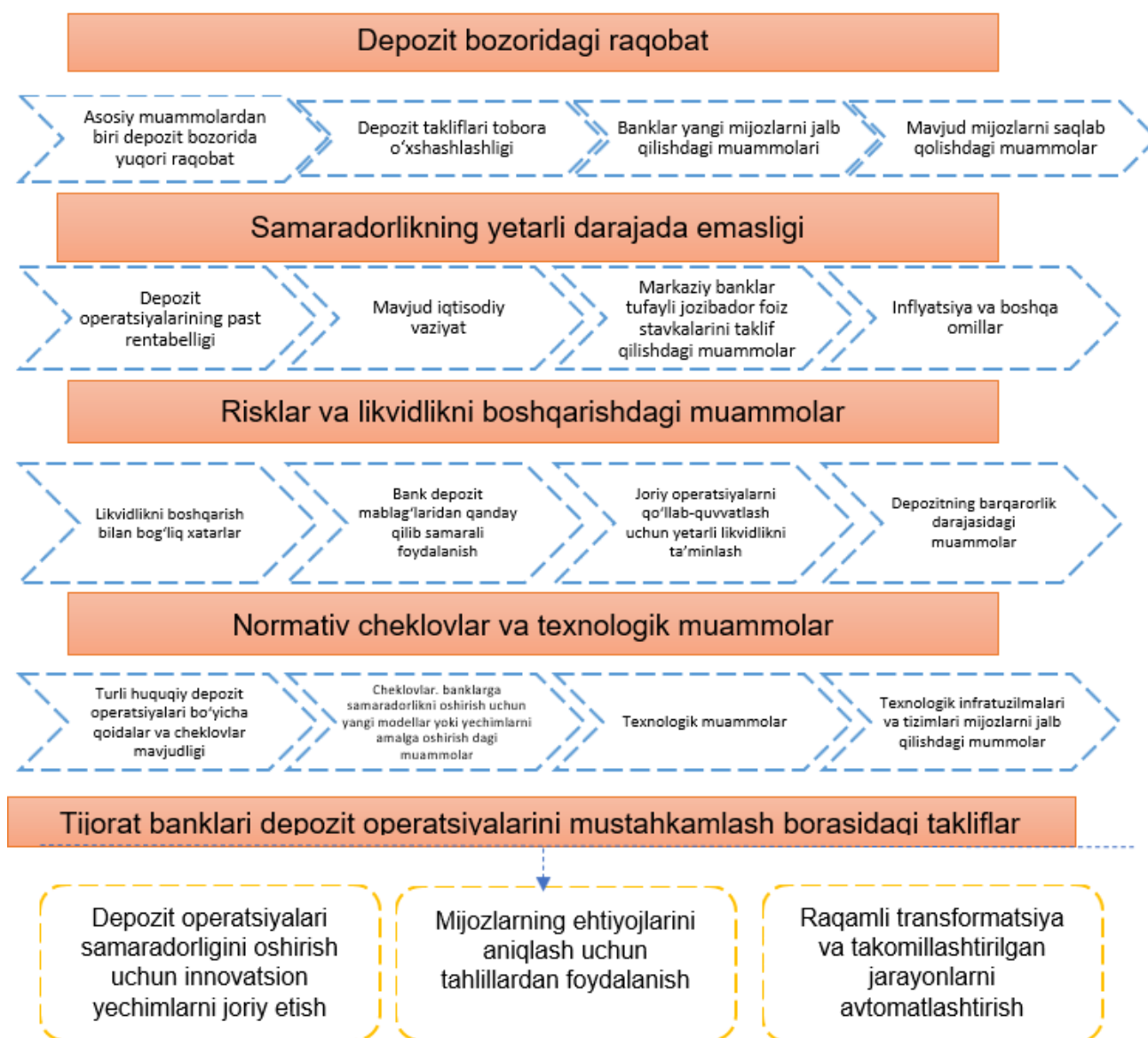
- 12 oydan oshiq muddatli depozitlar.

Talab qilib olinguncha depozitlari mablag'larning xarakteri va egasiga bog'liq ravishda tasniflanadi.

Mamlakatimiz tijorat banklari depozit bazasi mustahkamligini ta'minlashga qaratilgan dissertatsiya tadqiqotimiz natijasida respublikamiz tijorat banklarining depozit operatsiyalari bilan bog'liq quyidagi muammolar aniqlandi:

1. Mamlakatimiz tijorat banklari majburiyatlari tarkibida depozit mablag'larining pasayish tendensiyasiga ega ekanligi.

Tadqiqotimizning ikkinchi bobida amalga oshirilgan tahlil natijalariga ko'ra, respublikamiz tijorat banklarining majburiyatlari tarkibida depozitlarning ulushi keskin kamayish tendensiyasiga ega bo'lgan. Tahlil qilingan 2016–2023-yillar mobaynida bank majburiyatlari tarkibida depozitlarning ulushi 53 foizdan 37 foizgacha pasayganligini ko'rish mumkin. Bu holat, tijorat banklari depozitlar jalb qilish amaliyotining rivojlanmaganligidan dalolat beradi. Chunki xalqaro tajribaga ko'ra, dunyoning sanoati rivojlangan davlatlarida bank majburiyatlari tarkibida depozitlarning ulushi 50-70 foizni tashkil qilmoqda.

1-rasm: Tijorat banklarining depozit operatsiyalari bazasini mustahkamlashdagi muammolar ^[10]

Tadqiqot ishining ikkinchi bobida amalga oshirilgan tahlillarga ko'ra, mamlakatimiz tijorat banklari depozit bazasining zaiflashuviga quyidagi omillar o'z ta'sirini ko'rsatmoqda:

- tijorat banklarining davlat dasturlarini moliyalashtirishda haddan ziyod ko'p jalb etilishi;
- tijorat banklarining tranzaksion depozitlardan to'g'ridan to'g'ri resurs sifatida foydalanilayotganligi;
- tijorat banklarining moliyaviy xizmatlari soni va sifatini oshirish faoliyati talab darajasida emasligi.

Tijorat banklari depozitlarining majburiyatlari tarkibida pasayish tendensiyasiga ega bo'lganligi banklar uchun quyidagi salbiy holatlarni olib keladi:

- bankning barqaror moliyalashtirish manbalari hajmi keskin kamayadi;
- tijorat banklari talab qilib olinguncha depozitlardan resurs sifatida foydalanishga majbur bo'ladi;
- banklarda likvidlik bilan bog'liq muammolar ortib boradi;
- bank daromadlari hajmi pasayadi;
- bankning resurs bozorida raqobatbardoshlik darajasiga salbiy ta'sir qiladi;
- yangi bank xizmatlarini yaratish va mijozlarga taklif qilish darajasi pasayadi.

Hozirgi kunda mamlakatimiz bank amaliyotida kreditlashning zamonaviy shakllaridan to'liq foydalanilmayotganligi, bank kredit qo'yilmalarining mamlakat YAIMdagi ulushini keskin oshirish imkonini bermayapti. Mazkur muammolarning bartaraf etilishi natijasida tijorat banklari tomonidan qo'shimcha mablag'larni jalb etish bo'yicha talabi ortadi.

2. Mamlakatimiz tijorat banklarida bir-yildan ortiq muddatga jalb qilingan depozitlar va kreditlar o'rtasidagi nomuvofiqlik yuqori ekanligi.

Mamlakatimiz bank amaliyotida tijorat banklari tomonidan iqtisodiyot subyektlariga ajratilayotgan kreditlarning 90-95 foizi uzoq muddatli, ya'ni 1-yildan ortiq muddatga berilgan kreditlar tashkil qilmoqda. Banklarimiz tomonidan jalb qilingan uzoq muddatli kreditlarning qariyb 20-25 foizi 1-yildan ortiq muddatga jalb qilingan depozitlardan iborat. O'tgan 2023-yil yakunlariga ko'ra, tijorat banklari tomonidan iqtisodiyot subyektlariga ajratilgan kreditlarning umumiy miqdori 167 trln. so'mdan ortiq bo'lgan bo'lsa, ushbu davrda banklarning jami depozitlari atigi 70 trln. so'mni tashkil qilgan.

Mamlakatimiz iqtisodiyotini tubdan isloh qilish jarayonida xo'jalik yurituvchi subyektlarning uzoq muddatli pul mablag'lariga ehtiyoji ortib boradi. Bu, o'z navbatida, tijorat banklaridan uzoq muddatli va barqaror resurs manbalarga ega bo'lish zaruratini yanada oshiradi.

3. Tijorat banklari tomonidan aholi va xo'jalik yurituvchi subyektlarning depozitlariga to'lanayotgan o'rtacha foizlarning mamlakatdagi inflyatsiya darajasiga nisbatan past ekanligi.

Banklar kredit resursining yarmidan ko'pini depozitlar hisobiga shakllantirayotgan bo'lsa, davlat banklarida bu ko'rsatkich atigi 10 foiz atrofida. Shuningdek, davlat banklari kredit portfelining yarmidan ko'pi 5 ta yirik davlat korxonasi hissasiga to'g'ri keladi. Hanuzgacha eskirgan dasturiy ta'minotlardan foydalanayotgani uchun bank xizmatlari sifati talab darajasida emas. Tizimda sog'lom raqobat muhitini shakllantirish maqsadida banklar faoliyatida davlat ishtiroki bosqichma-bosqich qisqartirilmoqda" [9].

Bundan tashqari, mamlakatimizda kapital bozorining yaxshi shakllanmaganligi tijorat banklari uchun depozitlardan boshqa mablag'larni jalb etish imkoniyatini cheklamoqda. Natijada kichik banklar tomonidan yuqori resurs salohiyatiga ega banklardan qimmatroq foizlar hisobiga resurs jalb qilish holatlari yuzaga kelmoqda. Bu esa, banklarning likvidligini ijobiy hal qilsa-da, mamlakatimiz tijorat banklari depozit bazasi mustahkamligini ta'minlash darajasini oshirmaydi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Respublikamiz tijorat banklari majburiyatlari tarkibida depozitlarning salmog'ini oshirish lozim. Mamlakatimiz tijorat banklarining depozit operatsiyalarini ta'minlash maqsadida:

1. O'zbekiston bank amaliyotida talab qilib olinguncha depozitlardan resurs sifatida foydalanishga qat'iy chek qo'yish lozim.
2. Tijorat banklarining muddatli depozitlari o'sish sur'atlarini kredit qo'yilmalarining o'sish sur'atlaridan pasayishiga yo'l qo'ymaslik zarur.
3. Respublikamiz aholisining real daromadlari o'sish tendensiyasiga ega ekanligidan kelib chiqib, bo'sh pul mablag'larini tijorat banklarining jozibador omonat turlariga jalb qilish bo'yicha marketing tizimini rivojlantirishi lozim.
4. Raqamli texnologiyalar va innovatsiyalar: mobil va onlayn-banking tobora ommalashib borayotgani yangi omonatchilarni jalb qilish uchun katta imkoniyatlarni taqdim etadi. Raqamli xizmatlarning qulayligi depozitlar hajmini oshirishga yordam beradi.

5. Xususiylashtirish va mijozlar tajribasini yaxshilash: banklar xususiylashtirilgan jamg'arma va depozitlarni boshqarish takliflarini taklif qilish uchun ma'lumotlar, tahlillardan foydalanishlari mumkin, bu esa ko'proq mijozlarni jalb qilishi hamda mavjudlarini saqlab qolishini ta'minlashi mumkin.
6. Optimallashtirilgan depozit stavkalari va shartlari: raqobatbardosh stavkalar va moslashuvchan depozit shartlarini taklif qilish, ayniqsa, tobora raqobatbardosh bozorda mijozlardan ko'proq mablag' jalb qilishi mumkin.
7. Marketingga sarmoya kiritish va yangi mijozlarni jalb qilish: yangi mijozlarni jalb qilish va depozit mahsulotlarini ilgari surish uchun marketing strategiyasini ishlab chiqish depozit bazasining o'sishiga hissa qo'shishi mumkin.
8. Risk va foiz stavkalarini boshqarish: risk va foiz stavkalarini boshqarishning zamonaviy usullaridan foydalanish banklarga omonatlarni samarali boshqarish, barqarorlik va rentabellikni ta'minlash imkonini beradi.
9. Ekologik va ijtimoiy mas'uliyatli investitsiyalar: barqaror va ijtimoiy mas'uliyatli investitsiyalarga bo'lgan qiziqishning ortishi ekologik va ijtimoiy yo'naltirilgan depozit mahsulotlarini taklif qilish orqali depozit bazasini rivojlantirish uchun imkoniyatlar ochadi.
10. Ma'lumki, tijorat banklari depozit bazasi ularning riskli aktivlari bilan bevosita bog'liqlikda bo'lib, ushbu bog'liqlikni, ya'ni muvozanatni buzilishi transfarmotsion riskni vujudga kelishiga olib keladi. Shu bois banklarning uzoq muddatli kreditlari va muddatli depozitlari o'rtasidagi muvofiqlikni ta'minlash orqali banklardagi transformatsiya riski bilan bog'liq muammolarni bartaraf etish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Крупнов Ю.С. О природе банковского кредита / Ю.С. Крупнов. //Бизнес и Банки, – 2009. –№ 8. –С. 1-3.
2. Кузнецова Л.А. Лояльность клиентов и управление рекомендациями. //Организация продаж банковских продуктов. – 2008. – № 1
3. Метель Ю. Формирование и развитие клиентской политики в региональных коммерческих банках. Дисс. К.э.н. Ставрополь – 2018. 172 ст. <https://www.ncfu.ru/export/uploads/doc/disser-metel.pdf>
4. Муршудли Ф.Ф. Инновационные тренды международного банковского бизнеса (на примере Азербайджана). Азербайджанский государственный экономический университет. Вестник МГИМО-Университета. 2018. 1(58). С. 186-212, DOI 10.24833/2071-8160-2018-1-58-186-212
5. Saipnazarov Sh.Sh. Moliya va investitsiyalar o'quv qo'llanmasi. Innovatsiyalar matba uyi. – T.: –2022.
6. Ortiqov O.A. Banklararo raqobat sharoitida bank xizmatlari va ularni takomillashtirish yo'llari. Iqtisod fanlari nomzodi dissertatsiya avtoreferati – T., 2009.
7. Платонова Ю.Ю. Современные аспекты удержания клиентов в банке [Электронный ресурс] /Ю.Ю. Платонова, С.Е. Зайченко //Научный журнал КубГАУ. – 2012. – №76 (02). – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/v/sovremennye-aspekty-uderzhaniya-klientov-v-banke>
8. Руднев А.Ю. Социальное управление крупным банком: дис. ... канд. социол. наук: 22.00.08 / Руднев Андрей Юрьевич. – М.:, 2011. – 171 с.
9. Смулов А.М. Комплексная методика построения сбалансированной процентной политики коммерческого банка в сфере кредитных отношений /А.М. Смулов, Э.И. Абдюкова //Банковское дело. – 2014. – № 48 (624). – С. 2-13.
10. Титова, Л.Г. Управление мотивациями клиента в розничной торговле. /Л.Г. Титова //Российское предпринимательство. – 2014. – №22. – С. 138-145.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2024. № 2

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77)

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77) telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnalning ilmiyligi:

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2023-yil 1-apreldagi 336/3-sonli qarori bilan ro'yxatdan o'tkazilgan.